

Peter C. Bouteneff. *Arvo Pärt: Out of Silence*. Yonkers (N.Y.): St Vladimir's Seminary Press, 2015, 231 lk.

Toomas Siitan

Tohutu tähelepanu, mis on osaks saanud Arvo Pärdi muusikale, ei ole kuigivõrd tasakaalus seda tõlgendava retseptiooni mahuga. Tänapäev võib nõustuda Dohri kirjastuse väitega, millega kümne aasta eest reklaamiti Hermann Coneni koostatud Pärdi-kogumikku:¹ „Kuigi Arvo Pärdi muusika on aastakümneid levinud üle maailma, on Pärt jäanud kaasaegsete heliloojate hulgas kõige tuntuimaks tundmatuks. Väga kiiresti võib jõuda tema muusikani, samavõrra mõistatuslikud on aga tema poeetika tagapõhjad.“ Pärdi muusika teoreetiliseks käsitlemiseks on tõhus vundament loodud, selle sisulisemad tõlgendused piirduvad aga sageli üldsõnaliste arutlustega spirituaalsusest, sest süvitsi mõistmiseks jääb lääne kultuuriruumist pärit kirjutajal tavaliselt puudu selle traditsiooni ja tekstikorpuse tegelikust tundmisest, mis juhatab Arvo Pärdi tema *tintinnabuli*-stiili juurde.

Seda tõsist lünka ilmus 2015. aastal täitma Peter Bouteneffi raamat „Arvo Pärt: Out of Silence“. Raamatu autor on New Yorgi lähedal Yonkersis tegutseva Püha Vladimiri Õigeusu Teoloogilise Seminari süstemaatilise teoloogia professor ning selle institutsiooni poolt algatatud Arvo Pärdi projekti juht. Pärast Bostoni ülikoolist saadud muusikudiplomit (1983) õppis ta teoloogiat ja sai doktorikraadi Oxfordi ülikoolist (1997). Kõrvuti ajaloolise ja kaasaegse õigeusu teoloogiaga on tema akadeemiline töö seotud teoloogia ja kultuuri seoste ning vaimuliku kunsti küsimustega – ja selle ülesande jaoks oleks vist raske ette kujutada sobivamat isikut. Pärdi isiklik seotus õigeusu kirikuga on üldteada, kuid tema muusika seisukohalt on see seos vastuoluline: Pärdi loomingus ei ilmne eelistust ühegi kristliku konfessiooni suhtes, otseviiteid õigeusu kiriku muusikale pole seal palju, samuti ei domineeri tema teostes ortodokssed liturgiategid (millel erinevalt lääne kiriku omadest pole laialdast kasutatava kont-

sertmuusikas). Bouteneff toonitab kohe raamatu sissejuhatuses (lk. 16–17), et kuigi konkreetset religioosset õpetust ja praktikat arvesse võtmata ei saa Pärdi muusikat sügavamalt mõista, hoidub ta konstrueerimast nende vahele liiga otsest või kausaalset seost ning oletab, et see muusika kõneleb koguni otsesemalt inimestele väljaspool seda konkreetset religioosset traditsiooni (lk. 33).

Kindlasti pole Bouteneffi raamat tavapärase muusikauurimus. Selle asemel et alustada kompositsioonitehnikast, jõutakse siin *tintinnabuli*-tehnikaga üksikasjadeni alles lõpuosas (alates lk. 178). Analüütilises mõttes ei sisalda see osa ka midagi uut, uus on aga selle vaatenurk: Bouteneffi jaoks on Pärdi kompositsioonitehnika intensiivse vaimse otsingu tulemus ning ta püüab ennekõike avada selle konteksti ning kujutada selleni viinud vaimset teekonda.

Raamatu teljeks on religioonipsühholoogilised aspektid – niihästi loomingu kui ka vastuvõtu seisukohalt. Sissejuhatuses peatükis („Points of Entry“) lahutab autor julgelt religiooni ja spirituaalsuse mõistestiku (lk. 28–29) ning käsitleb maailmavaatelt erinevate kuulajate reaktsioone sellele muusikale, kasutades ja uurides sealjuures erisuguste (muu hulgas sotsiaalmeedia) tekstide sõnavara (lk. 34–35). See on üks Bouteneffi teksti kõitvamaid omadusi, et ta kasutab muusikast rääkides pigem „mittemuusiku“ sõnavara, omast sellesama muusika tavalisele kuulajale, kellel on kirjutajaga potentsiaalselt sarnane kuulamiskogemus ja -harjumus. Bouteneff on võimeline muusikat lihtsalt kuulama, ilma et püüaks seda kohandada ajalooliste stiiliraamistikega, millega suur osa Pärdi kriitikuist jääb paratamatult hätta ning ignoreerib seepärast tema muusikat. Lihtsas keeles, kuid teksti kaalukust ohverdamata suudab Bouteneff rääkida ka filosoofiast ja teoloogiast, lepitades akadeemilise ja mitteakadeemilise lugeja

¹ Hermann Conen (Hrsg.) 2006. *Arvo Pärt: Die Musik des Tintinnabuli-Stils*. Köln: Dohr. <http://www.dohr.de/fachbuch/einzeltitel/isbn9783936655339.htm> (26.09.16).

samuti, nagu tema sõnul lepib Pärdi muusika vastuolu kõrg- ja popkultuuri ning religioosse ja mittereligioosse kuulajaskonna vahel.

Kronoloogilist telge, mis Pärdi puhul võiks tunduda lausa möödapäasmatu, Bouteneff väldib. Pärdi biograafiast pakub talle peamiselt huvi vaid kaheksa-aastane „vaikuseperiood” – tavaliselt leiab see vaevalt käsitlemist, kuid Bouteneffi huvitab see kui kõige intensiivsemate otsingute ja loomingulise transformatsiooni aeg. Raamatu keskses peatükis „Out of Silence” käsitleb Bouteneff perioodi 1968–1976 pigem seesmise protsessina, vaimse teekonnana ning ta eelistab seda nimetada üleminekuajaks (*years of transition*). Vaikuse või ooteaja² negatiivse aspekti – muusika, loomingu puudumise asemel rõhutab Bouteneff selle positiivset külge – vaikuse loomingulist potentsiaali – ning alustab seda peatükki pikema tsitaadiga Pärdi intervjuust Tom Huizengale (lk. 85), milles helilooja räägib vaikusest kui „viljakast pinnasest, mis otsekui ootaks meie loometegu, meie seemet” ning aukartusest selle ees.³ Analüüsinud helilooja loomingulise ummikseisu põhjusi („Music Lost to Silence”) ning protsessi, milles kriisist tingitud sunnitud vaikus asendus vaimsest distsipliinist kasvanud teadliku vaikusega („Music Found in Silence”), suunab autor oma lugeja süvenema raamatu ühte kaalukamasse alapeatükki „Excursus: Silence in the Tradition” (lk. 103–137). Pärast filosoofilist arutelu vaikuse mitmevalentsusest ja sellega seotud ontoloogilistest küsimustest („Does silence exist?”, lk. 104–107) jõuab ta siin helilooja eluhoiaku religioossete aluste käsitlemiseni.

Pärdi teoste tekstivalik ja -allikad,⁴ samuti tema muusikapäevikuist pärit sententsid, millega Pärt on viimastel aastatel ise oma elu alusmõtteid esitlenud,⁵ annavad sellele delikaatsele ainesele piisava pinnase. Seesmisele vaikusele, mis on raamatu läbivaks teemaks, läheneb Bouteneff aga traditsiooni poolelt, lähtudes eelkõige kristlikest

alustekstidest ning võttes jutuks ka mõned isikud, kes on Pärti kas tekstide kaudu või isiklikult sügavalt mõjutanud, nagu Athose munk püha Siluan (1866–1938) ja tema õpilane, arhimandriit Sofroni (1896–1993). Erakordne pole seejuures mitte ainult kirjutaja asjatundlikkus, vaid ka tema oskus viidata sellele, millest on raske kõneleda. Nii saab see raamat märkamatult ka sissevaateks idakristliku teoloogia alustesse ja sellest johtuvasse eluhoiakusse, mis on lk. 150–151 esitatud suurepärase kontsentraadina.

Märksõna „vaikus” valimine raamatu juhtmotiiviks nõuab veendumust. Pärdi helikeelt kommenteerides käsitleb Bouteneff kõige tunnuslikumat – akustilise vaikuse, pausi struktuuraset tähenduslikkust ning kompositsiooni taandatust. Liialdamata varasemas kirjanduses esitletud näidete ja Pärdi-käsitluste kanooniliste tsitaatidega, annab Bouteneff „värskemale” lugejale hästi loetava ja sisuka sissevaate Pärdi loomingueetikasse, samas vältides klišeetid põhiteema käsitlemisel – distantseerudes näiteks John Cage'i tekstidest. Pärdi muusika varasemate käsitluste suhtes positioneerib Bouteneff ennast üsna selgelt: kogenum lugeja saab kiiresti aru, kelle tekste ta hindab ja usaldab, ning raamatu lõpupoole (lk. 177) avaldab ta oma sümpaatiad ka ühemõtteliselt: need on Paul Hillieri ja Leopold Brauneissi süvaanalüüsid. Bouteneff küll väldib kriitikat ja vastandumist teistele autoritele, ometi tundub (eriti Ameerika lugejat silmas pidades) väga oluline tema selgesti väljendatud distantseerumine Pärdi muusika käsitlemisest minimalistliku muusika kontekstis (lk. 100–101).

Põhjalikke teoseanalüüse Bouteneffi raamatus pole – teda ei huvita mitte niivõrd, kuidas nad on tehtud, vaid millal nad on. Pärdi muusika on rohkete teoseviidetena tekstis siiski pidevalt „kohal” ning mitme võtmeteose juurde, nagu „Credo” (1968) või „Adams lament” (2010), pöördub arutlus korduvalt tagasi. Raamatu viimases peatükis

² Enzo Restagno 2005. Arvo Pärt ja ooteaeg. – *Arvo Pärt peeglis: vestlused, esseed ja artiklid*. Koost. Enzo Restagno, Tallinn: Eesti Entsüklopeediakirjastus, lk. 121–137.

³ Tom Huizenga 2014. *The Silence And Awe Of Arvo Pärt*. National Public Radio, Washington, D.C., 2.06.2014, <http://www.npr.org/sections/deceptivecadence/2014/06/02/316322238/the-silence-and-awe-of-arvo-p-rt> (18.08.2016).

⁴ Vt. *In principio: The Word in Arvo Pärt's Music*. Ed. by Hedi Rosma, Kristina Körver, Kai Kutman, Laulasmaa: Arvo Pärt Centre, 2014.

⁵ Seda on Arvo Pärt teinud mitmes oma viimastel aastatel peetud tänukõnes, sh. 31. mail 2014 Püha Vladimiri Õigeusu Teoloogilises Seminaris (kõne on ära toodud Bouteneffi raamatu lisas, lk. 222–224), samuti Tartu ülikoolis aastatel 2013–2014 toimunud seminaridel „Sõna ja muusika”, 11. detsembril 2013 (<http://www.utv.ee/naita?id=18671>, alates 1:06:00) ja 12. märtsil 2014 (<http://www.utv.ee/naita?id=18896>, alates 49:30).

kis „Bright Sadness“ (lk. 139–195), mille keskseks teemaks on duaalsuse ületamine, saab „Adams lament“ koguni omamoodi teljeks ning Bouteneff avab sügavalt ka Aadama sümboltähenduse (eriti lk. 147–148). Püha Siluani tekst, millel teos põhineb, on Pärdile olnud aastakümneid väga oluline ning ta kavandas pikka aega selle täies mahus komponeerimist. 2010. aastal sai sellest helilooja üks keskne teos, mille tekst haarab siiski vaid umbes esimese viiendiku Siluani originaalist, seejärel on väga tänuväärne, et raamatu III lisa (lk. 210–219) toob ära selle teksti tervikuna.

Muusikast kirjutajad ei tegele enam ammu esmaselt heliteoste tekstidega ning süüvivad aina julgemalt nende konteksti. Ent see ei loo mitte

tingimata uut perspektiivi, sest sageli seisab teos endiselt esiplaanil ning muutunud on vaid pilgu teravussügavus. Bouteneffi käsitluses on aga tegu omamoodi pööratud perspektiiviga: järjekindlalt liigub tema pilk kontekstist muusika poole, avastades seni varjul olnud tähendusi. See perspektiivipööre muudab loogiliseks ka raamatu üllatava lõpplahenduse: kompositsioonitavasid ignoreerides paigutab autor siin kokkuvõtte sildi alla (*Conclusio*, lk. 193–195) ainsa terviklikuma teoseanalüüsi Pärdi *tintinnabuli*-stiili varaseimast suurteosest „Passio“ (1982). Nii laseb Bouteneff Pärdi muusikal kokku võtta selle, mida ta on teoloogina reflekteerinud, kuid mida muusika ehedalt kehastab.